نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره دهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۵، صفحات

حمایت‌طلبی

واکاوی علل عدم تحقق سیاست‌های کلی جمعیت و الزامات گذار به حکمرانی چندوجهی*

دریافت مقاله: پذیرش مقاله:

چکیده

در آستانهٔ دوازدهمین سالگرد ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت (اردیبهشت ۱۳۹۳)، نرخ باروری از ۱/۷ به ۱/۳۵ کاهش یافته و پنجرهٔ جمعیتی در حال بسته شدن است. در این مطالعه، چالش‌های مرتبط با سیاست‌ها شامل تمرکز بر مشوق‌های مقطعی به جای تأمین امنیت اقتصادی و شغلی، بوروکراسی فرساینده و بی‌اعتمادی عمومی، رویکرد قضایی - حاکمیتی به‌جای پویش ملی، و غفلت از تنوع بومی‌زیستی ــ شناسایی شد. همچنین، راهکارهایی همچون حکمرانی چندوجهی و اقناعی، تسهیل ازدواج، ایجاد مهدکودک‌های محلی و انعطاف شغلی برای مادران، داده‌محوری، و تفویض اختیار به استان‌ها پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها: ایران، پویایی جمعیت، سیاست عمومی، نرخ تولد

مقدمه و ضرورت مداخله

در آستانهٔ دوازدهمین سالگرد ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت توسط مقام معظم رهبری (اردیبهشت ۱۳۹۳)، شواهد آماری نشان‌دهندهٔ یک عقب‌ماندگی راهبردی در تحقق اهداف این سند ملی است. نرخ باروری کل از ۱/۷ در زمان ابلاغ سیاست‌ها به حدود ۱/۳۵ در سال ۱۴۰۴ کاهش یافته و «پنجرهٔ جمعیتی» کشور با شتاب در حال بسته شدن است. این مستند، با تلفیق داده‌های ثبتی سازمان ثبت احوال و مرکز آمار ایران، در پی تبیین چرایی ناکامی سیاست‌های گذشته و ارائهٔ نقشهٔ راه اجرایی برای اصلاح حکمرانی جمعیت است.

واکاوی چرایی عدم موفقیت سیاست‌ها (دهه ۱۴۰۳-۱۳۹۳)

علیرغم تصویب مجموعه‌ای از قوانین و برنامه‌های حمایتی، روند باروری نه‌تنها بهبود نیافته بلکه شیبی تندتر کاهش یافته است. چرایی این بن‌بست را می‌توان در چهار محور کلیدی خلاصه کرد:

شکاف میان «مشوق اقتصادی» و «امنیت اقتصادی»: سیاست‌ها در بیشتر موارد بر مشوق‌های مقطعی (مانند وام، خودرو) تمرکز داشته‌اند، در حالی که تصمیم به فرزندآوری بیش از «پول»، تابع «ثبات شغلی»، «پیش‌بینی‌پذیری آینده» و «احساس امنیت اجتماعی» است.

حکمرانی ضعیف و فرساینده: بوروکراسی اداری در اعطای تسهیلات و عمل‌نشدن به تعهدات حاکمیتی (مسکن و زمین) منجر به فرسایش سرمایه اجتماعی و سلب اعتماد عمومی به سیاست‌های جوانی جمعیت شده است.

رویکرد تک‌بعدی و سیاسی‌سازی: تبدیل مسئله جمعیت به یک موضوع «حاکمیتی ـ قضایی» به جای یک «پویش ملی ـ اجتماعی»، باعث شده فرزندآوری در برخی لایه‌های جامعه از یک ارزش به یک «ریسک شخصی» یا «ناهنجاری» تغییر معنا دهد.

غفلت از تنوع بومی: اعمال نسخه واحد پایتخت‌نشین برای کل کشور، تفاوت‌های عمیق فرهنگی و اقتصادی (مانند تفاوت هشت برابری شاخص پیری در گیلان نسبت به سیستان و بلوچستان) را نادیده گرفته است.

*گروه ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی؛ کارگروه جنوب فرهنگستان علوم پزشکی؛ مرکز تحقیقات سیاست‌گذاری سلامت

Please cite this article as:
Analyzing the Causes of Non-Realization of General Population Policies and the Requirements for Transitioning to Multi-Dimensional Governance. Iran J Cult Health Promot 2026; 10(1): P-P.

Copyright: © 2026 Iranian Journal of Culture and Health Promotion. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

شواهد کلیدی و واقعیت‌های علمی

بحران در گلوگاه ازدواج: باروری در میان زنان متأهل حدود ۲/۸ است؛ این یعنی مشکل اصلی نه در درون خانواده‌های متأهل، بلکه در «تأخیر در ازدواج»، «افزایش تجرد قطعی» (بالای یک میلیون نفر) و افزایش فاصله ازدواج تا فرزند اول (۴/۶ سال) است.

سونامی سالمندی: ایران سریع‌ترین روند سالمندی جهان را تجربه می‌کند. تا سال ۱۴۳۰، بیش از سی درصد جمعیت سالمند خواهند بود، در حالی که زیرساخت‌های سلامت و بیمه‌ای کشور به‌طور عملی آمادگی مواجهه با این حجم از وابستگی را ندارند.

تغییر الگوی معنایی: در خانواده‌های تک‌فرزند، «اضطراب از آینده» و «کاهش عزت‌نفس والدگری» به ویژه در زنان تحصیل‌کرده، مانع اصلی است، نه در تمامی موارد فقر مطلق.

توصیه‌های سیاستی و الزامات اجرایی (نقشه راه)

اصلاح الگوی حکمرانی (سطح کلان)

گذار به حکمرانی چندوجهی: تشکیل کارگروه‌های بین‌رشته‌ای (اقتصاد، اخلاق، جامعه‌شناسی و سلامت) برای بازخوانی قانون جوانی جمعیت و حذف رویکردهای «اجبارمحور» و جایگزینی با «رویکردهای اقناعی».

تمرکز بر ثبات و امنیت: اولویت‌بخشی به سیاست‌های کلان اقتصادی که «تورم» را مهار و «افق آینده» را برای زوجین جوان شفاف می‌کند.

مردمی‌سازی و بازسازی اعتماد (سطح اجتماعی)

تمرکز بر «تسهیل ازدواج»: تغییر جهت حمایت‌ها از «تعداد فرزند» به سمت «حمایت از تشکیل خانواده» و کاهش سن ازدواج از طریق خوابگاه‌های متأهلی و مسکن ارزان قیمت.

تغییر روایت رسانه‌ای: باز تعریف فرزندآوری به عنوان ابزاری برای «تاب‌آوری»، «نشاط خانوادگی» و «شکوفایی اجتماعی» به جای تأکید صرف بر اعداد جمعیتی.

ایجاد اکوسیستم حامی مادران شاغل و تحصیل کرده

رسمیت‌بخشی به «نهادهای مراقبتی محله‌محور»: ایجاد مهدکودک‌های باکیفیت، ارزان و در دسترس در مجاورت محل کار و تحصیل (الگوی کشورهای موفق در تثبیت مشارکت اقتصادی زنان همزمان با باروری).

انعطاف شغلی واقعی: تضمین امنیت شغلی پس از مرخصی زایمان و ترویج فرهنگِ غیررسمیِ حامیِ فرزندآوری در محیط‌های اداری.

د) حکمرانی داده‌محور و محلی (سطح اجرایی)

استقرار سرشماری ثبتی مبنا: استفاده از داده‌های برخط سال ۱۴۰۵ برای پایش لحظه‌ای اثرات سیاست‌ها و اصلاح مسیر در سطح شهرستان‌ها.

عدم تمرکز: تفویض اختیار به استانداران برای بازآرایی مشوق‌ها بر اساس «نقشهٔ باروری استانی».

جمع‌بندی

بحران جمعیت در ایران بیش از آنکه یک مسئله مالی باشد، یک چالش «معنا، اعتماد و امنیت» است. تا زمانی که رویکرد موجود از مداخلات سخت، مقطعی و تک‌بعدی به سمت «حکمرانی چندوجهی مردم‌محوری» و مبتنی بر «تأمین امنیت روانی ـ اقتصادی» تغییر نکند، فرصت تاریخی پنجرهٔ جمعیتی برای همیشه از دست خواهد رفت و تمدن نوین ایرانی با چالش جدی ماندگاری روبه‌رو خواهد شد.

Analyzing the Causes of Non-Realization of General Population Policies and the Requirements for Transitioning to Multi-Dimensional Governance

Abstract

On the threshold of the twelfth anniversary of the promulgation of Iran's General Population Policies (May 2014), the total fertility rate has declined from 1.7 to 1.35, and the demographic window of opportunity is rapidly closing. This document identifies the policy-related challenges, including a focus on one-off incentives rather than economic and job security, bureaucratic inefficiency and eroded public trust, a judicial-governmental approach instead of a national social movement, and neglect of regional diversity. Furthermore, solutions were proposed, including multi-dimensional and persuasive governance, facilitation of marriage, establishment of community-based childcare centers and workplace flexibility for mothers, data-driven policymaking, and delegation of authority to provincial administrations.

Keywords: Birth Rate, Iran, Population Dynamics, Public Policy

Please cite this article as:

Analyzing the Causes of Non-Realization of General Population Policies and the Requirements for Transitioning to Multi-Dimensional Governance. Iran J Cult Health Promot 2026; 10(1): P-P.

Copyright: © 2026 Iranian Journal of Culture and Health Promotion. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License